

Wat uren leken

Wat uren leken

Lauriene T. Happel

© Lauriene Trijntje Happel 2020

Omslagontwerp Lauriene Happel/Luna den Hoed

Foto omslag Matteo Bernardis/Unsplash

Tweede druk, 2021

NUR 343

ISBN 978-94-640-5936-6

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet, of op andere manieren, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Voor oma Moeke

Proloog

Het mocht misschien nog winter zijn op de dag dat Hermien Maria Wijngaarde werd geboren, voor de kersverse ouders in het huis aan de Veluwestraat was het al lente. De geur van de pas geverfde muren in de kinderkamer waaide door de open ramen naar buiten en Anna keek tevreden naar het witte wiegje dat gevuld was met knuffels. Hun kindje zou omringd worden door konijnen, eendjes en beren. In de deuropening achter haar stond haar man. Huub vroeg zich af waar hij zijn prachtige vrouw aan verdiende. Het stel kon niet wachten tot de kleine er was. Op 15 maart 1928 werd een gezond meisje van zeven pond geboren.

Hermien had een zorgeloze jeugd. Ze speelde op straat met haar beste vriendinnetjes Cornelia en Susanna en liep na school altijd even langs haar vaders winkel voor een paar snoepjes. Ze was een vrolijk kind. Op haar twaalfde verjaardag kreeg ze van haar ouders haar eerste dagboek. Het met leer ingebonden boekje was alles waar ze om had gevraagd. Ze had haar verjaardag gevierd met haar vier beste vriendinnen. Cornelia, Susanna, Geertruide en Frederike. De vijf waren onafscheidelijk. Een paar maanden later, toen ze, om precies te zijn, 12 jaar, 1 maand en 24 dagen was, veranderde haar leven voor de eerste keer. Nederland was bezet door de Duitsers. In eerste instantie leek er niet veel te veranderen, maar kort na deze dag dook Susanna onder. Ze kon als Joods meisje niet in Tilburg blijven wonen en vertrok zonder afscheid naar Friesland. Hermien en haar vriendinnen waren nog nooit zo verdrietig geweest. Met zijn vieren hadden ze gehuild om Suus. De tranen bleven vloeien om vaders en broers die werden weggestuurd om te vechten of werken voor de Duitsers. Tijdens de zware oorlogsjaren werd haar dagboek haar trouwste vriendin. Na de oorlog bleef ze schrijven.

Op 16 december 2019, toen ze, om precies te zijn, 91 jaar en 9 maanden oud was, schreef ze haar laatste zinnen. Ze sloot haar dagboek en daarna haar ogen. De volgende dag kregen haar vier zonen het belletje dat hun moeke was heengegaan. Samen met haar man en een aantal van de kleinkinderen, namen ze afscheid. In de groene kast in de woonkamer vonden ze planken vol met in leer gebonden boeken. Dagboeken. Op de geboortedatum van haar tien kleinkinderen had Hermien over de baby's geschreven. Er stonden woorden op papier over het weer van die dag, over haar twijfels, over dingen die haar kwaad maakten. In stilte zat de familie te lezen. Soms lazen ze wat voor. De woorden die de familie het meeste raakten, waren de woorden van rouw, verteld door de jongste zoon. "Wat een verdriet. Ik kan bijna niet ademen. Ik heb even lang zonder hem geleefd, als met hem, maar ik weet niet hoe ik nu weer zonder hem verder moet. Hij was alles. Hij had het me beloofd."

1944

10 mei 1940

Lief dagboek,

Ik begrijp niet helemaal wat er aan de hand is. Vanmorgen zaten vader en moeder op de bank en zeiden ze niks. Ik weet dat het niet goed is, want binnen was het stil en buiten hoorde ik alleen maar knallen en gegil. Wanneer het buiten ook weer stil werd, is vader naar de winkel gegaan. Ik wilde alleen maar tegen moeder aankruipen en huilen. Dat heb ik ook gedaan. Grote dikke druppels. Ik kon bijna niet eten van de spanning in huis. Moeder zei dat het allemaal goed ging komen, maar ik geloof het niet. Ik hoorde namelijk dat de Duitsers ook naar Nederland zouden komen. Toen vader thuis kwam, was het met de winkel nog goed. We zijn naar Co gegaan, waar vader en moeder met haar ouders wilden praten 'als volwassenen'. Heel vervelend, want ik ben ook bang. Ik wil gewoon weten wat er aan de hand is met Tilburg. Niet verklappen hoor, maar we hebben bij de deur afgeluisterd. Ik snapte er niet alles van, maar wel dat de meeste dingen buiten de stad gebeuren en dat er vier bommen zijn gevallen. Ook in de Noordstraat. Daarbij zijn best veel mensen doodgegaan. Vader is bang dat dit pas het begin is, maar zegt dat dit niet het moment is om bij de pakken neer te gaan zitten. Ik weet niet zo goed wat we zouden moeten doen tegen de Duitsers, ik weet alleen dat ik het eng vind en eigenlijk het liefste weer zoals vanmorgen tegen moeder aan wil kruipen alsof er niks aan de hand is. We zijn bezet, zegt vader. Maar in Godsnaam, hoe moet ik weten wat dat is? Ik ben bang dat ik daar in de komende maanden maar al te goed achter ga komen. Gelukkig kan ik altijd aan jou vertellen hoe ik me voel.

Tot snel, liefs Hermien

27 oktober 1944

Om kwart over vier in de ochtend had Mien's moeder haar wakker gemaakt. "Ik denk dat het zover is, kom je naar beneden?"

Mien schrok. Zou het vandaag dan wél de dag van hun bevrijding zijn? Ze was in het donker in haar kleren geschoten en de trap afgevlagen. Beneden zaten haar moeder en vader op de bank. Het was alsof ze terug was gegaan in de tijd, rechtstreeks naar mei 1940. De onrust in het huis was voelbaar. Mien's moeder schoof om de paar seconden het gordijn opzij om naar buiten te kijken, haar vader was opgestaan en ijsbeerde door de ruimte heen. Er werd geen woord gesproken. Mien ging tegenover haar moeder zitten en pakte haar handen. Zij gaf een zwakke glimlach als reactie.

"Weten we al wat?", vroeg Mien haar ouders. Ze hoopte op een gesprek, of op zijn minst een paar woorden ter reactie; alles om de stilte te doorbreken. Haar ouders schudden hun hoofd. "Dus het is gewoon afwachten?" Nu werd er door allebei haar ouders geknikt. Mien liet haar moeder los, zette haar voeten op de bank en trok haar knieën tegen haar borstkas aan. Er leek een steen op haar hart te liggen. De knallen kwamen niet van ver. Het luchtruim was drukker dan ooit. Mien was vergeten dat ze geïrriteerd had gereageerd toen haar moeder haar kwam halen en door de spanning was alle moeheid verdwenen. We kunnen weer slapen wanneer we vrij zijn, dacht ze.

De geallieerden waren al twee weken bezig met het bevrijden van Tilburg. Broekhoven lag in puin en Jeruzalem was ook geraakt. Buiten werd het lawaai luider en luider. Het enige geluid van binnen kwam van het tikken van de klok en het gekraak van haar vaders voetstappen op de oude houten vloer. Mien vond het lastig om stil te zitten. Ze liep snel naar

boven om haar dagboek te pakken. Dit was een moment dat ze niet wilde vergeten.

Toen ze de trap af kwam lopen, zag ze aan het einde van de gang dat haar moeder naar de keuken was verplaatst. Ze hield haar handen boven het fornuis, waar een zacht vlammetje brandde. Het beeld van haar moeder maakte het al aanwezige kippenvel op Mien's lichaam erger. De brok in haar keel groeide. Het huis was donker, op de flitsen van de bommen en het beetje licht van het fornuis na. De gelaatstrekken van haar moeders gezicht waren scherpe lijnen. Ze was veel afgefallen. Haar kleren hingen als doeken op het ranke lijf en haar haar was dun. Haar bleke huid leek in het harde licht bijna doorzichtig en haar vingers trilden van de kou. Mien keek naar haar eigen handen. De ring van haar grootmoeder had ze met kaarsvet weer passend gemaakt. Zelf rilde ze ook. Elke keer vergiste ze zich erin hoe koud het was in huis. Er stond een strenge winter voor de deur en de bevrijding zou zeker niet het einde van hun ellende betekenen. Het zou een lange tijd duren voordat alles weer voelde als vroeger.

Mien's moeder was niet de vrouw van vier jaar geleden; positief, volhardend, en ervan overtuigd dat de oorlog vast niet zo lang zou duren. De afgelopen twee maanden waren haar bijna net zo zwaar gevallen als de vier lange jaren daarvoor. De Duitsers hadden zich begin september teruggetrokken en tijdens de plunderingen was ook de winkel van Mien's vader niet gespaard gebleven. Hij was elke dag bezig geweest om de handel op te knappen, maar dit had nog weken geduurd. In heel Tilburg heerste een voedseltekort. Vrijwel alle groentes waren op en wat er in de winkels lag was erg beperkt. Mien's moeder fietste een keer per week naar de boeren in de omgeving om te kijken of zij nog aardappelen hadden. Vaak zonder succes. Voor de bonnen die moeder nog had, kon ze nog maar een kwart aan eten krijgen en voor melk had ze uren in de rij moeten staan.

De buurtbewoners hadden haar uitgejouwd. “Mevrouw Wijngaarde komt ook eens met het gepeupel in de rij staan hoor. Hebben jullie niet genoeg eten in die winkel van jullie?”

Iedereen wist dat dit niet zo was. Vader had al weken lege schappen en thuis aten ze vooral droge boterhammen en dronken ze soms een kommetje melk. Het rantsoen was slopend geweest.

Na het avondeten had ze soms zoveel honger dat ze niet in slaap kon vallen. Dan ging ze halverwege de trap zitten, zo stil als dat ze kon. In het duister hoorde ze, door de open keukendeur, haar ouders nog net fluisteren. “Huub, ik weet niet hoe lang ik dit nog kan volhouden. Ik kan mijn ribben tellen.”

Ze hoorde haar vader zuchten. “We kunnen niks anders, lang gaat het niet meer duren.”

“Van die loze beloftes kunnen we Hermien toch geen eten geven?”

“Van je ribben tellen ook niet, Anna. En het tellen van de dagen-” Mien kon de wanhoop in haar vaders stem horen. “-het tellen van de dagen werkt ook niet. We kunnen alleen maar hopen.”

Haar moeder klonk uitgeput, anders dan wanneer ze overdag tegen Mien praatte. “Ik tel geen dagen, echt niet. Ik tel die knallen buiten. Ik ben er gewoon helemaal klaar mee.” Mien hoorde een stoel schuiven en daarna een zacht gesnik. Haar moeder.

Bijna stond ze op om naar beneden te gaan, maar toen hoorde ze haar vader al zachtjes spreken. “Ik ben er ook klaar mee lieverd, maar denk aan ons Mien.”

“Zij is het enige waaraan ik denk, heb je wel eens goed naar dat kind gekeken?”

Het duurde even voordat haar vader antwoordde. Mien wist dat hij niet begreep waar zijn vrouw het over had. Zelf hoefde ze maar een blik in de spiegel te werpen om te weten dat ze er wel eens beter had uitgezien. “Wat

is er met Hermien?” Hij klonk bezorgd, maar leek het niet te snappen. Hij was blind als het op zijn twee meisjes aankwam.

“Ze ziet er zo verschrikkelijk moe uit, verdrietig.” Het gesnik van haar moeder werd luider.

“Wat verwacht je dan, Anna? Het is oorlog, ze is zestien en heeft al de meest vreselijke kant van de mensheid gezien. Ze-”, ze hoorde haar vaders stem breken, “-ons kind is volwassen geworden in deze rotzooi.”

Mien’s hart lag in duizend stukjes onderaan de trap. Ze haatte dit. Ze haatte de Duitsers. Die hele vervloekte oorlog. Mien wist hoe haar ouders beneden in de donkere keuken zaten, ze kon het bijna zien. Haar moeder zou zich verstoppen in haar vaders armen, terwijl hij zijn kin op haar hoofd liet leunen. Op het moment dat Mien’s moeder weer sprak, leek haar stem wat steviger. “Ik maak me gewoon zorgen. Hoe komt zij hier straks uit?”

“Laten we hopen op sterk. God weet dat ze een goed voorbeeld heeft gehad aan jou, Anna.”

Mien voelde de tranen in haar ogen prikken en sloop terug naar haar kamer. Ze had genoeg gehoord voor een avond.

Mien slikte de brok in haar keel door en veegde de tranen onder haar ogen weg. Het gesprek was haar bijgebleven, ook wanneer haar moeder haar de volgende ochtend met een glimlach en een kop heet water in de keuken had begroet. Ze draaide zich om en keek door het gordijntje van de voordeur, alsof ze haar moeder niet had gezien in de keuken. In de verte trok er een rode gloed over de huizen. Het werd dag. Nu zou het inderdaad wachten zijn.